

INTER-PHRASEMES: BETWEEN FORM AND CONTENT

**Anca Mihaela ȘTEFANACHE (ZAHARIA), PhD Candidate, "Ștefan cel Mare"
University of Suceava**

Abstract: Appeared as a result of the writers' interest towards the same resources, translated independently in different languages, either from the similar experiences perceived autonomously, alike however, or through the direct communication which involves the (reciprocal) linguistic and cultural influencing, inter-phraseemes or the international idioms designate similarities at a phrase level among various languages. The analysis of this type of fixed phrases from a Romanian-German contrasting perspective is the theme of the current study.

Keywords: international idioms, similarity, worldview, source, universals

Ca manifestare și totodată ca resort de structurare a gândirii umane, limba se oferă ca sistem colectiv de cunoaștere în scopul comunicării, percepția comunității asupra spațiului în care trăiește sau viziunea ce derivă din modul în care își expune modul de cunoaștere a universului care-l înconjoară, fiind factori ce țin de natura sa, de forța creatoare, care se conturează sub influența condițiilor externe (așezare geografică, climă) și a experiențelor marcante. Toti acești factori compun, de fapt, structura spirituală, sufletească a comunității lingvistice respective, fapt reflectat în mod cert la nivel frazeologic, căci frazelele se constituie în memoria colectivă a unui grup de vorbitori, surprinzând aspecte aparținând tradițiilor vechi, faptelor istorice, fenomenelor și raporturilor din cadrul vieții socio-economico-politice și culturalo-științifice. În cazul în care cele două macrocomponente: sensul lexicalizat (figurat) și imaginea mentală ce se evocă prin interpretarea literală a părților constituente ale expresiei idiomatice se suprapun în mai multe limbi, avem de-a face cu interfrazemele, acestea desemnând, așadar, conceptualizarea unui fenomen în același mod de către comunități lingvistice diferite, prin unitate atât la nivelul formei, al constituenților lexicali, cât și pe celelalte două niveluri, al semnificatului și al sensului.

Conștiința prezenței asemănărilor sau chiar a identității frazeologice între limbi există încă din secolul al XVI-lea, dovadă fiind dicționarul poliglot al lui Hieronymus Magiser, publicat în 1605, în care autorul a adunat proverbe din limbile greacă, latină, ebraică, italiană, germană, spaniolă, franceză, turcă și arabă. Au urmat dicționare poliglote de proverbe publicate de Mordechai Zamenhof și M. I. Michel'son și numeroase dicționare de citate celebre.

O sursă generatoare de interfrazeme este, prin urmare, literatura, ca urmare a interesului scriitorilor pentru aceleași izvoare traduse independent în diverse limbi. Biblia, mitologia, legendele, basmele, operele scriitorilor antici constituie tezaurul spiritual comun limbilor europene, format ca urmare a influenței exercitate peste timp de limbile greacă și latină.

Menționăm spre exemplificare câteva frazeme:

- | | | |
|------------------|--|--|
| • din Biblie: | rom. <i>a-și pune cenușă pe/în cap</i> rom. germ. <i>cine seamănă vânt,</i> <i>culege furtună;</i> rom. <i>a se închina vițelului de</i> <i>aur</i> rom. <i>Sodoma și Gomora</i> rom. <i>Treacă de la mine acest</i> <i>pahar!</i> rom. <i>a-și lua/ purta crucea</i> rom. <i>bătrîn ca Matusalem</i> rom. <i>a porni de la Adam și Eva</i> rom. <i>Toma necredinciosul</i> | germ. <i>sich Asche aufs Haupt streuen</i> germ. <i>wer Wind sätet, erntet Sturm</i> germ. <i>das goldene Kalb anbeten</i> germ. <i>Sodom und Gomorrha</i> germ. <i>Gehe dieser Kelch an mir</i> <i>vorüber!</i> germ. <i>sein Kreuz auf sich nehmen</i> germ. <i>alt wie Mathusalem</i> germ. <i>bei Adam und Eva anfangen</i> germ. <i>ungläubiger Thomas</i> |
|------------------|--|--|

- | | | |
|----------------------------------|---|---|
| • din literatura grecească | rom. <i>muncă de Sisif</i> rom. <i>sub egida cuiva</i> rom. <i>Arta e lungă, viața e scurtă</i> rom. <i>cutia Pandorei</i> | germ. <i>eine Sisyphus-Arbeit sein</i> germ. <i>unter jemandes Ägide</i> germ. <i>Das Leben ist kurz, die Kunst</i> <i>ist lang</i> germ. <i>die Büchse der Pandora</i> |
|----------------------------------|---|---|

- | | | |
|-------------------------------|---|---|
| • din literatura latină | rom. <i>a vorbi în vânt;</i> rom. <i>Timpul zboară fără</i> <i>înțoarcere</i> rom. <i>A greși e omenește</i> rom. <i>a face prozeliți</i> | germ. <i>in den Wind reden</i> germ. <i>Die Jahre fliehen</i> germ. <i>Irren ist menschlich</i> germ. <i>Proselyten machen</i> |
|-------------------------------|---|---|

Interfrazemele de acest tip, catalogate astăzi frecvent ca învechite, sunt întrebuințate cel mai adesea în cercurile elevate, acolo unde se permite jocul lingvistic:

SUA evită cutia Pandorei

Criza politica declansata in SUA cu doua saptamani in urma s-a prelungit mai mult decat era de asteptat.

(<http://www.contributors.ro/dezbatere/sua-evita-cutia-pandorei-pentru-cat-timp/>)

Die nukleareBüchse derPandora: Indien und Pakistan steuern einer atomaren Auseinandersetzung entgegen Gentechnik: Büchse derPandora oder neue Lebensqualität für viele?

(http://www.redensartenindex.de/suche.php?suchbegriff=~~die%20Buechse%20der%20Pandora&suchspalte%5B%5D=rart_ou)

Iuliana Mămăligă: Succesul înseamnă muncă de Sisif

Nu există nimic imposibil. Sau, cum spunea Einstein, "Există lucruri care știm că sunt imposibil de realizat, până când vine cineva care nu știe acest lucru și le realizează".

(<http://www.allfun.md/article/1590>)

Jeder von uns mußte wissen, daß sie hier eineSisyphusarbeit auf sich genommen hat, und ich meine, sie hat sie bewundernswert und toll geleistet.

(europarl.europa.eu)

Nu doar literatura este generatoare de interfrazeme, ci și istoria (rom. *a tăia nodul gordian* – germ. *den gordischen Knoten durchhauen*), cultura spirituală (rom. *după toate regulile artei* - germ. *nach allen Regeln der Kunst*, rom. *roata istoriei* - germ. *das Rad der Geschichte*), cea materială (rom. *a arunca banii pe fereastră* - germ. *das Geld zum Fenster hinauswerfen*; rom. *a plăti cu aceeași monedă* - germ. *mit gleicher Münze bezahlen*; rom. *un preț piperat* - germ. *ein gepfeffter Preis*) și socială (rom. *a trăi ca un pașă* - germ. *wie ein Pascha leben*).

Deși aflate în stadiu incipient, cercetările asupra universalii lingvistice desfășurate și în planul frazeologiei punctează tocmai caracterul universal al frazemelor, o universalie absolută și de nedebătut fiind, așadar, faptul că frazelele există în absolut toate limbile. Nu se specifică, însă, limita inferioară care i-ar conferi unui frazem caracter internațional.¹

Congruența cunoașterii lucrurilor în același mod și exprimarea lor cu aceleași mijloace sunt explicabile prin existența unei unități universale de gândire și de cunoaștere a lucrurilor, dincolo de orice diferență lingvistică, etnică sau culturală, rezultată din contexte universale, valabile pentru toată lumea,² fapt demonstrabil printr-o ordonare la nivel ontologic a percepțiilor unitare în limbi diferite. În demersul identificării lor în cele două limbi avute în vedere, germana și româna, la nivel ontologic, urmînd modelul Hallig/Wartburg, prin încadrarea noțiunilor în funcție de lumea exterioară, obiectivă și sinele, eu³ am pornit de la premisa existenței, la nivelul fiecărei unități, a unui cuvânt-cheie ce se relevă în cadrul structurii frazeologice între elementele lexicale componente ca pivot sintactic în jurul căruia s-a „șesut” expresia respectivă și pe care cade accentul semantic. În acest studiu ne oprim asupra cuvintelor-cheie, aparținând unor domenii ca: universul și omul, incluzând viața fizică (corp, înfățișare, minte și rațiune, caracter, sentimente, moarte și viață, sănătate și boală). Regularitatea ce guvernează reflectarea realității extralingvistice în cele două limbi dovedește premisa existenței unor universalii de percepere a spațiului, timpului, calității, cantității, procesualității, cât și a activităților umane concrete, emoțiilor, trăsăturilor de caracter,⁴ bazate pe procese logice și asociative. Se observă o predilecție spre anumite sfere de asociere (germ. *Assoziationssphären*⁵) ca: somatisme, zoonime, comportament uman. Spre exemplu denumirile părților corpului sînt asociate cu anumite noțiuni: capul cu rațiunea, inima, sufletul cu emoțiile, gura și limba cu activitatea de a vorbi, mîna cu activitatea practică, animalele cu anumite trăsături de caracter: vulpea cu șiretenia, pînul cu mîndria.

¹ Wolfgang Eismann, *Phraseologische Gemeinsamkeiten der Sprachen Europas* în volumul colectiv *Handbuch der EuroLinguistik*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2010, p. 714.

² Eugen Coșeriu, *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2009, p. 179.

³ Rudolf Hallig, Walther von Wartburg, *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie*, Akademie-Verlag, Berlin, 1963, p. 52-75.

⁴ Dimitrij Dobrovolskij, *Phraseologie als Objekt der Universalienlinguistik*, Verlag Enzyklopädie, Leipzig, 1988, p. 38-39.

⁵ *Ibid.*, p.42.

Universul

| | |
|--|--|
| rom. <i>a lătra la lună</i> | germ. <i>den Mond anbellen</i> |
| rom. <i>a aduce (cuiva) și stelele de pe cer</i> | germ. <i>(jemandem) die Sterne vom Himmel holen (wollen)</i> |
| rom. <i>a fi născut sub o stea norocoasă</i> | germ. <i>unter einem glücklichen Stern geboren sein</i> |
| rom. <i>a sparge gheața</i> | germ. <i>das Eis brechen</i> |
| rom. <i>țara sfântă</i> | germ. <i>das Heilige Land</i> |
| rom. <i>de parcă l-ar fi înghițit pământul</i> | germ. <i>als hätte ihn der Erdboden verschluckt</i> |
| rom. <i>încăpăținat ca un măgar</i> | germ. <i>störisch wie ein Esel</i> |
| rom. <i>a-i fi / a avea o foame de lup</i> | germ. <i>hungrig wie ein Wolf sein</i> |
| rom. <i>ca pește pe uscat</i> | germ. <i>wie ein Fisch auf dem Trockenen</i> |

Omul, ființă fizică

| | |
|---|--|
| rom. <i>a fi trup și suflet</i> | germ. <i>ein Leib und eine Seele sein</i> |
| rom. <i>a fi piele și os</i> | germ. <i>nur Haut und Knochen sein</i> |
| rom. <i>a avea piele groasă</i> | germ. <i>dicke Haut haben</i> |
| rom. <i>a-și salva pielea</i> | germ. <i>seine Haut retten</i> |
| rom. <i>a fi mîna dreaptă a cuiva</i> | germ. <i>jemandes rechte Hand sein</i> |
| rom. <i>a lăsa cuiva mînă liberă</i> | germ. <i>jemandem freie Hand lassen</i> |
| rom. <i>a vinde ceva pe sub mînă</i> | germ. <i>unter der Hand verkaufen</i> |
| rom. <i>a avea două mîini stîngi</i> | germ. <i>zwei linke Hände haben</i> |
| rom. <i>mînă-n mînă</i> | germ. <i>Hand in Hand</i> |
| rom. <i>a nu mișca nici un deget pentru</i> | germ. <i>keinen Finger rühren für</i> |
| rom. <i>a se urca la cap</i> | germ. <i>zu Kopf steigen</i> |
| rom. <i>a-și pune ceva în cap</i> | germ. <i>sich etwas in den Kopf setzen</i> |
| rom. <i>a-și băga capul în nisip</i> | germ. <i>den Kopf in den Sand stecken</i> |
| rom. <i>a suci capul cuiva</i> | germ. <i>jemandem den Kopf verdrehen</i> |
| rom. <i>a-și pierde capul</i> | germ. <i>den Kopf verlieren</i> |
| rom. <i>a păstra în inimă</i> | germ. <i>im Herzen bewahren</i> |
| rom. <i>a sta la inimă</i> | germ. <i>am Herzen liegen</i> |
| rom. <i>a lua totul ușor</i> | germ. <i>alles leicht nehmen</i> |
| rom. <i>a fi cu un picior în groapă</i> | germ. <i>mit einem Bein im Grab stehen</i> |
| rom. <i>din creștet pînă-n tălpi</i> | germ. <i>vom Scheitel bis zur Sohle</i> |
| rom. <i>a nu avea coloană vertebrală</i> | germ. <i>keinen Rückgrat haben</i> |
| rom. <i>a-și păstra sîngele rece</i> | germ. <i>kaltes Blut bewahren</i> |
| rom. <i>a arăta ca o stafie</i> | germ. <i>wie ein Gespenst aussehen</i> |
| rom. <i>a fi scufundat în gînduri</i> | germ. <i>in Gedanken versunken sein</i> |
| rom. <i>fudul / țațoș ca un păun</i> | germ. <i>eitel / stolz wie ein Pfau</i> |
| rom. <i>a muri de curiozitate</i> | germ. <i>vor Neugierde sterben</i> |
| rom. <i>voință de fier</i> | germ. <i>eiserne Wille</i> |
| rom. <i>a fierbe de minie</i> | germ. <i>vor Wut kochen</i> |
| rom. <i>a spumega de minie</i> | germ. <i>vor Wut schäumen</i> |
| rom. <i>a fi mut ca pește</i> | germ. <i>stumm wie ein Fisch sein</i> |
| rom. <i>a face cuiva viața un iad</i> | germ. <i>jemandem das Leben zur Hölle machen</i> |
| rom. <i>a-și lua viața</i> | germ. <i>sich das Leben nehmen</i> |
| rom. <i>a speria de moarte pe cineva</i> | germ. <i>jemanden zu Tode erschrecken</i> |
| rom. <i>mai mult mort decît viu</i> | germ. <i>mehr tot als lebendig</i> |
| | germ. <i>vor Langeweile sterben</i> |

| | |
|--|---|
| rom. <i>a muri de plictiseală</i> | germ. (<i>dahin</i>) <i>sterben wie die Fliegen</i> |
| rom. <i>a muri ca muștele</i> | germ. <i>etwas mit ins Grab nehmen</i> |
| rom. <i>a lua/a duce (cu sine) ceva în mormînt</i> | germ. <i>verschwiegen wie ein Grab</i> |
| rom. <i>tăcut ca mormîntul</i> | germ. <i>eiserne Hochzeit</i> |
| rom. <i>nunta de fier</i> | germ. <i>besoffen wie ein Schwein</i> |
| rom. <i>beat ca un porc</i> | |

Observăm că transpunerea unor situații în fapte de limbaj se realizează, conform *teoriei metaforizării cognitive (die Kognitive Metaphertheorie)* enunțată de George Lakoff und Mark Johnson în lucrarea *Metaphors we live by* (1980), prin intermediul unui sistem metaforic conceptual. Altfel spus, omul, în conceptualizarea unei realități complexe, recurge la procese metaforice, structurează experiențe sau situații abstracte, evazive, dificil de definit cu ajutorul experiențelor concrete, elementare. De aceea vom recunoaște, spre exemplu, în frazemul *a ține pe cineva în șah* (germ. *jemanden im Schach halten*) o asemănare între scenariul unei partide de șah, pe de o parte, și scenariul unui tip de comportament pe de altă parte, legînd abstractul de concret.

Culorile încifrează la rândul lor cunoștințe cognitive universale, simbolistica universală a culorii fiind evidentă și prin atribuirea funcției referențiale.

| | |
|---|--|
| rom. <i>eminența cenușie</i> | germ. <i>die graue Eminenz</i> |
| rom. <i>ziua neagră</i> | germ. <i>der schwarze Tag,</i> |
| rom. <i>revoluția verde</i> | germ. <i>die grüne Revolution</i> |
| rom. <i>planeta albastră</i> | germ. <i>der blaue Planet</i> |
| rom. <i>planeta roșie</i> | germ. <i>der rote Planet</i> |
| rom. <i>lista neagră</i> | germ. <i>die schwarze Liste</i> |
| rom. <i>a-i arăta cuiva cartonașul roșu</i> | germ. <i>jmdm. die rote Karte zeigen</i> |

Studiile actuale de orientare geografico-lingvistică conduse de Elisabeth Piirainen demonstrează faptul că unele frazeme acoperă o arie geografică foarte întinsă, de exemplu *a se lupta cu morile de vînt* - germ. *gegen Windmühlen kämpfen* (a cărui existență a fost dovedită de Piirainen în 47 limbi europene), *a intra pe o ureche și a ieși pe alta* (germ. *zu einem Ohr hinein, zum anderen wieder hinausgehen*), *a pescui în ape tulburi* (germ. *im Trüben fischen*), *pereții au urechi* (*Wände haben Ohren*), *totul este bine cînd se termină cu bine* (germ. *Ende gut, alles gut*).⁶

Unele frazeme de diferite tipuri și extensiuni depășesc deseori granițele limbii naționale, migrînd și în alte limbi fără a fi calchiate, ci ca xenisme, fiind preluate ca atare. Sînt binecunoscute frazele din limba franceză *mot a mot*, *Crème de la Crème*, *à la carte*, *noblesse oblige*, *enfant terrible*, din italiană *la dolce vita*, *dolce far niente*, *à giorno*, sau din limba engleză *black box*, *high society*, *fast food*, *last but not least*, *five o'clock*:

⁶ Wolfgang Eismann, *op. cit.*, p. 719.

Este, pentru autor, efectul reușitei unui frate mai mare dintr-o familie în care noblesse oblige asupra celorlalți, puși în fața unui termen de comparație permanent și adesea insurmontabil, sau o concesie făcută strategiei editoriale de marketing.

(Tomis, septembrie 2005, <http://www.edituratrei.ro/stiri.php/>)

În era austerității care domină Europa, Italia spune "ciao, dolce vita". Standard & Poor's a adăugat încă un nume pe lista țărilor retrogradate din cauza crizei datoriilor: Italia.

(<http://www.wall-street.ro/articol/International/109635/Ciao-dolce-vita-Cronica-tragediei-italiene.html>)

Iar covorul roșu a fost străbătut de unele dintre starurile cele mai bine cotate ale prezentului: Kate Winslet, Matt Damon, Gwyneth Paltrow, Colin Firth, Viggo Mortensen, Kira Knightly, Michael Fassbender, Monica Bellucci, George Clooney, interpret și regizor al lungmetrajului *Idele* lui Marte și, *last but not least*, Al Pacino, sosit să-și ridice premiul pentru întreaga carieră regizorală oferit de compania Jaeger-Le Coultre și să-și lanseze noul film *Wild Salome*.

(<http://www.contemporanul.ro/articol.php?idarticol=324>)

Wolfgang Fleischer abordează tema proverbelor împrumutate, de obicei calchiate, menționând aici ca surse *Biblia*, literatura grecească și latină, atrăgând totodată atenția asupra faptului că nu în toate cazurile în care se constată similitudini între proverbe este vorba de un împrumut: există și posibilitatea ca proverbele să fi luat naștere în mod independent⁷

Împrumutul poate avea loc, după cum se observă în exemplele prezentate mai sus, prin preluarea versiunii originale a frazemului, neoperînd nici un fel de modificări asupra lui, sau prin preluarea mecanismului, a schemei de formare a frazemului, traducîndu-l în propria limbă: engl. *the devil's advocate* – rom. *avocatul diavolului* – germ. *der Anwalt des Teufels*.

Senatorul Flutur crede ca deputatul Bejinariu este *avocatul diavolului*.

(<http://www.newsbucovina.ro/actualitate/12902/>)

Concluzionând, observăm că interfrazemele transcend viziunea specifică culturii naționale, ce reflectă realitatea percepută în mod diferit, oglindind universalul unității limbă-gîndire.

Bibliografie

Coșeriu, Eugen, *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2009;

Dobrovolskij, Dimitrij *Phraseologie als Objekt der Universalienlinguistik*, Verlag Enzyklopädie, Leipzig, 1988;

⁷ Wolfgang Fleischer, *Phraseologie de deutschen Gegenwartssprache*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1997, p.78.

- Donalies, Elke, *Basiswissen Deutsche Phraseologie*, A. Francke Verlag Tübingen und Basel, 2009;
- Eismann, Wolfgang *Phraseologische Gemeinsamkeiten der Sprachen Europas* în volumul colectiv *Handbuch der Eurolinguistik*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2010;
- Fleischer, Wolfgang, *Phraseologie de deutschen Gegenwartssprache*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1997;
- Hammer, Françoise, *Zur Produktivität phraseologisch gebundener Farbbezeichnungen im Deutschen und Französischen*, în volumul colectiv Baur, S. Rupprecht, Chlosta, Christoph, Piirainen, Elisabeth, *Wörter in Bildern, Bilder in Wörtern*, Schneider Verlag Hohengehren GmbH, 1999
- Isbășescu, Mihai, *Dicționar german – român*, Editura Teora, București, 1997;
- Lakoff, George/ Johnson, Mark, *Leben in Metaphern – Konstruktion und Gebrauch von Sprachbildern*, Carl Auer Verlag, Heidelberg, 2011;
- Rudolf Hallig, Walther von Wartburg, *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie*, Akademie-Verlag, Berlin, 1963;